

RECENZJE

EWA KAPTUR* | UNIWERSYTET IM. ADAMA MICKIEWICZA W POZNANIU

Dorota Suchacka-Pietrzak, *Języki w języku. Elementy obcojęzyczne w twórczości Michała Choromańskiego*

WYDAWNICTWO INSTYTUTU JĘZYKA POLSKIEGO POLSKIEJ AKADEMII NAUK, KRAKÓW 2022, S. 297

doi: <https://doi.org/10.31286/JP.00496>

Bogata, niejednorodna twórczość Michała Choromańskiego, obejmująca 14 powieści, 4 tomy opowiadań, 2 zbiory wierszy, 7 sztuk scenicznych, nadal nie jest dostatecznie znana, zarówno historykom literatury, jak i badaczom języka. Dotychczas ukazało się zaledwie kilkanaście pozycji językoznawczych na jej temat (np.: Siwiec 1995; Suchacka-Pietrzak 2012, 2015, 2020; Tyrpa 2004, 2007a, 2007b; Kaptur 2017a; Kaptur, Sławek 2021). O funkcjach języka pisali literaturoznawcy (Ihnatowicz 1993; Kuran 2009). Wybranych elementów świata przedstawionego M. Choromańskiego dotyczą też dwie monografie – onomastyczna Adama Siwca (1998) i leksykologiczna Ewy Kaptur (2017b).

Poprzedzona wieloletnimi badaniami nad językiem pisarza recenzowana monografia *Języki w języku. Elementy obcojęzyczne w twórczości Michała Choromańskiego* uzupełnia lukę – z jednej strony w badaniach twórczości M. Choromańskiego, z drugiej w pracach komparatystycznych poświęconych analizie słownictwa obcojęzycznego. Rozprawa bardzo dobrze wpisuje się w popularny od kilkunastu lat w środowisku językoznawczym nurt badań funkcjonowania elementów obcojęzycznych w literaturze pięknej, bilingwalizmu polsko-obcego. Jest udaną próbą syntetycznej prezentacji wybranej problematyki dotyczącej elementów obcojęzycznych na nowym materiale badawczym, do tej pory jeszcze słabo rozpoznanym i opisanym przez badaczy.

Książka Doroty Suchackiej-Pietrzak składa się z trzech części zamkniętych w dziesięciu rozdziałach (s. 9–273), ze streszczenia w języku polskim i angielskim (s. 275–276) i z bibliografii (s. 277–297).

W pierwszej kolejności autorka określa cel badań, jakim jest analiza słownictwa obcojęzycznego, pochodzącego z dziesięciu języków indoeuropejskich, wyekscerpowanego głównie z utworów prozatorskich M. Choromańskiego.

Następnie D. Suchacka-Pietrzak przybliży sylwetkę nieco zapomnianego artysty sięgającego po różne środki przekazu – M. Choromański był malarzem, poetą, pisarzem. Głównym narzędziem, za pomocą którego opisywał rzeczywistość, uczynił język, a właściwie języki, bo żyjąc w środowisku wielojęzycznym, wieloma językami się posługiwał. Krótki rys bibliograficzny

* ekaptur@amu.edu.pl; ORCID: 0000-0001-8094-9889

oraz charakterystyka twórczości pisarza pozwoliły autorce monografii na dobre wprowadzenie czytelnika w poruszaną tematykę. D. Suchacka-Pietrzak omawia najważniejsze publikacje dotyczące języka utworów M. Choromańskiego, a także stan badań nad elementami obcojęzycznymi w twórczości konkretnego pisarza.

Druga, najobszerniejsza część pracy (s. 35–267), dotyczy analizy obcych sformułowań należących do rodziny języków indoeuropejskich. I tak autorka kolejno charakteryzuje pojedyncze wyrazy, wyrażenia, frazy, jak również dłuższe partie tekstu w językach: łacińskim, francuskim, włoskim, portugalskim, hiszpańskim (rodzina romańska), angielskim, niemieckim (rodzina germańska), białoruskim, rosyjskim i ukraińskim (rodzina wschodniosłowiańska). Układ poszczególnych rozdziałów jest taki sam: „rozpoczyna się opisem wpływów danego języka obcego na polszczyznę z uwzględnieniem uwarunkowań historycznych i kulturowych. Po tym następuje część analityczna dotycząca zagadnień ściśle związanych z twórczością pisarza” (s. 12).

Ostatnią, trzecią część (s. 269–273), stanowi zwarte podsumowanie, w którym znajduje się prezentacja wniosków z przeprowadzonych badań.

Omawiana publikacja stanowi cenne źródło informacji o twórczości M. Choromańskiego. Jego działalność pisarska od początku narażała krytykom trudności interpretatorskich, wynikających m.in. z tego, że, jak podkreśla Ryszard Chodźko (1974: 60): „trudno jednoznacznie sformułować do jakich antypodów przekorny pisarz zdążył i jakich sensów poszukiwał”. Kolejni badacze twórczości pisarza traktowali ją z jednej strony jako literaturę rozrywkową, z drugiej – doszukiwali się jej związku z literacką awangardą XX wieku. M. Choromański, przed wojną doceniany przez krytyków, ale mniej znany szerszej publiczności, w latach powojennych tworzył szybko i dużo, co przysporzyło mu wielu zwolenników, natomiast w środowisku literackim spotkał się z ostracyzmem i niezrozumieniem. Te nieporozumienia narosłe wokół dzieł M. Choromańskiego i samego pisarza w pewnym stopniu rozwiewa recenzowana monografia, w której autorka udowadnia kunszt językowy twórcy poruszającego się w gąszczu wielu gatunków literackich i wielu języków.

D. Suchacka-Pietrzak we wnikliwym studium zanalizowała od strony językowej, a pośrednio także kulturowej, socjolingwistycznej i psychologicznej, zjawisko obecności elementów obcojęzycznych w literaturze pięknej. Temat leksyki obcojęzycznej obecnej w tekstach artystycznych twórców różnych epok doczekał się licznych i obszernych opracowań, szczególnie w latach powojennych. Nie było jednak do tej pory publikacji, która przybliżałaby te zagadnienia widoczne w (prawie) całej twórczości M. Choromańskiego.

Wybór tego zagadnienia w wypadku badanego pisarza uznaję za sprawę szczególnie uzasadnioną, ponieważ język polski, którym w latach dojrzałych M. Choromański posługiwał się w sposób perfekcyjny, nie był jego językiem ojczystym (pisarz urodził się na Ukrainie), wyniesionym w dzieciństwie z domu rodzinnego, lecz drugim, nabytym po 20. roku życia, co mogło mieć wpływ m.in. na bardziej świadome posługiwanie się polszczyzną. M. Choromański postrzegany jest przez D. Suchacką-Pietrzak zupełnie słusznie jako wielojęzyczny twórca literatury polskiej, poliglota piszący po polsku w Polsce i na emigracji. Autorka rozprawy podkreśla jednocześnie, że udział języków obcych we wczesnych utworach pisarza jest niewielki w porównaniu z jego twórczością powojenną, co wiąże zarówno z rozwojem warsztatu

M. Choromańskiego, jak i jego doświadczeniami emigracyjnymi. Liczne kontakty międzynarodowe z cudzoziemcami i emigrantami w Ameryce Południowej i Północnej, ale także doskonałość kunsztu pisarskiego wyostrzyły wrażliwość autora *Miłosnego atlasu anatomicznego* na języki obce. Skrupulatność w odmalowaniu realiów życia poszczególnych grup etnicznych, społecznych i zawodowych zaowocowała użyciami wielu elementów obcojęzycznych, którym nie mniej skrupulatnie przyjrzała się D. Suchacka-Pietrzak.

W prezentowanej rozprawie D. Suchacka-Pietrzak opisuje sposoby i funkcje wprowadzania elementów obcojęzycznych w twórczości M. Choromańskiego, odnosząc się głównie do realiów świata przedstawionego. Charakteryzuje język wybranych postaci literackich, np.: Szczęsno Dzierżbiłowicza, barona Grossvan-Kunickiego, podporucznika Plusk Zawilego, arystokraty Leopolda Amancjusza Baschalisa czy Stefka Szczawa. Wskazuje na autentyczność wzorca językowego widocznego w wypowiedziach bohaterów. Elementy obcojęzyczne, będące składnikami stylizacji, są obecne w wypowiedziach osób reprezentujących różne środowiska: lekarzy, artystów (malarzy, pisarzy, poetów, muzyków), dyplomatów. Należy jednak podkreślić, że bohaterowie wybranych utworów, oprócz przynależności do wskazanej grupy społecznej, etnicznej czy zawodowej, prezentują także pewne cechy osobnicze, zauważalne w ich języku. Zindywidualizowane postawy czasami przybierają formę groteski, jak np. w satyrycznym, wręcz karykaturalnym opisie środowiska polonijnego, obnażającym jego słabości i ułomności oraz wewnętrzne podziały. Wśród bohaterów powieści M. Choromańskiego pojawiają się również postacie emigrantów częściowo już zasymilowanych, w których języku widoczne są już wyraźne naleciałości obce, ale jednocześnie próbują oni zachować resztki polskiej tożsamości. Jak zauważa D. Suchacka-Pietrzak, świadczy to z jednej strony o ich potrzebie zaspokojenia identyfikacji z nowym środowiskiem, z drugiej zaś pokazuje dążenie, nieco rozpaczliwe i groteskowe zarazem, do pozostania w kręgu wartości narodowych.

Elementy obcojęzyczne pojawiają się nie tylko w wypowiedziach bohaterów, ale opisują też rzeczywistość pozajęzykową, np. język łaciński wykorzystywany jest w charakterystyce chorób, części ciała czy leków, za pomocą języka francuskiego opisywane są balet, hazard, sztuka malarska, włoskiego – muzyka, a hiszpańskiego – realia południowoamerykańskie. Warto podkreślić, że D. Suchacka-Pietrzak wnikliwie przygląda się także zamieszczonym przez M. Choromańskiego licznym uwagom metajęzykowym, które mogą wpłynąć – i wpływają – na odbiór dzieła literackiego.

Recenzowana rozprawa wpisuje się w nurt badań socjostylistycznych, skupiających się w głównej mierze na opisie sposobów mówienia bohaterów literackich, przedstawicieli różnych grup społecznych. Interdyscyplinarność, typowa dla tego typu badań, widoczna jest w całej publikacji. Autorka monografii sprawnie korzysta z bardzo bogatej literatury (prawie 300 pozycji!), daleko wykraczającej poza publikacje językoznawcze. Prace z zakresu medycyny, socjologii, historii, teorii sztuki odgrywają rolę pomocniczą, a zarazem w sposób integralny współtworzą tekst.

Na uwagę niewątpliwie zasługuje także przejrzysty układ pracy. Autorka w przemyślany sposób skonfrontowała ze sobą języki pochodzące z czterech rodzin. Każdy rozdział napisany jest według takiego samego schematu – najpierw mowa jest o kontaktach polsko-obcojęzycznych,

po czym badaczka przechodzi do części analitycznej dotyczącej zagadnień związanych z twórczością M. Choromańskiego, zamykając każdą część funkcjami stylistycznymi elementów obcojęzycznych. Dzięki takiemu układowi rozdziałów i analitycznej drobiazgowości opisu D. Suchacka-Pietrzak uzyskuje szersze spojrzenie na język pisarza – przez charakterystykę formalną elementów obcojęzycznych, ale również przez pokazanie roli słownictwa w charakteryzowaniu postaci i przestrzeni dochodzi do bardzo interesujących wniosków. Badania oparte są na solidnej, bogatej podstawie materiałowej, z którą autorka monografii świetnie sobie radzi, wykazując się umiejętnością zastosowania teorii w praktycznej analizie tekstów artystycznych.

Swoje spostrzeżenia D. Suchacka-Pietrzak dokumentuje licznymi, bardzo dobrze dobranymi przykładami zaczerpniętymi z jedenastu powieści (*Biali bracia*, *Dygresje na temat kaloszy*, *Głownictwo*, *moglitwa i praktykarze*, *Kotły Beethovenowskie*, *Miłosny atlas anatomiczny*, *Makumba, czyli drzewo gadające*, *Prolegomena do wszelkich nauk hermetycznych*, *Różowe krowy i szare scandale*, *Szpital Czerwonego Krzyża*, *Słowacki wysp tropikalnych*, *Zazdrość i medycyna*), dwóch tomów opowiadań (*Kobieta i mężczyzna*, *Warianty*) oraz jednego zbioru dramatów (*Cztery sztuki bez znaczenia*). Wydaje się, że w niektórych miejscach cytaty są jednak zbyt obszerne, można byłoby je skrócić bez szkody dla tekstu.

Praca D. Suchackiej-Pietrzak stanowi istotny wkład w badania nad językiem M. Choromańskiego, przybliżający badaczy do całościowego opracowania języka i stylu pisarza. Podjęty temat, opracowany na podstawie bardzo obszernego materiału, skrupulatnie zebranego z prawie (z niewielkimi wyjątkami) całej prozatorskiej twórczości M. Choromańskiego, rzetelnie i kompetentnie zinterpretowany, wykraczający poza tradycyjny opis, dobrze podbudowany metodologicznie, przyniósł ważną dla dyscypliny monografię, która z pewnością będzie odniesieniem dla kolejnych badaczy.

Książka D. Suchackiej-Pietrzak, napisana ze swadą, polotem, cechuje się z jednej strony erudycyjnością, a z drugiej – lekkością nieco mniej typową dla opracowań naukowych. To sprawia, że prezentowaną publikacją mogą zainteresować się nie tylko językoznawcy, socjolingwisty czy badacze kultury zajmujący się wpływem obcojęzycznych elementów w twórczości pisarza, ale także miłośnicy groteski, satyry w ujęciu M. Choromańskiego.

Bibliografia

- Chodźko R. 1974: *Prolegomena do powieści Choromańskiego*, „Miesięcznik Literacki”, nr 11, s. 60–71.
- Ihnatowicz E. 1993: *Stolica polskości – Dzierżbówlice (Różowe krowy i szare scandale Michała Choromańskiego)*, [w:] T. Dąbek-Wirgowa, A.Z. Makowiecki (red.), *Kategoria narodu w kulturach słowiańskich*, Uniwersytet Warszawski, Wydział Polonistyki, Warszawa, s. 155–162.
- Kapturek E. 2017a: *L'immagine del vento in Zazdrość i medicina (Gelosia e medicina) di Michał Choromański*, [w:] K. Kwapisz-Osadnik (red.), *I quattro elementi nella lingua, nella letteratura e nell'arte italiana e polacca*, Franco Cesati Editore, Firenze, s. 263–276.
- Kapturek E. 2017b: *Nazwy barw w powieściach Michała Choromańskiego*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań.
- Kapturek E., Sławek J. 2021: *Obrazy polskości w powieściach emigracyjnych Michała Choromańskiego*, [w:] W. Ratajczak, M. Osiewicz (red.), *Projektowanie niepodległości i dziedzictwo polszczyzny. W stulecie odzyskania niepodległości*, Wydawnictwo „Poznańskie Studia Polonistyczne”, Poznań, s. 315–336.

- Kuran M. 2009: *Struktura tekstu i funkcje dawnej polszczyzny w powieści Michała Choromańskiego* Głównictwo, moglitwa i praktykarze, „Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej we Włocławku. Rozprawy Humanistyczne”, t. 11, s. 365–392.
- Siwiec A. 1995: *Nazewnictwo powieści W rzecz wstąpić Michała Choromańskiego*, „Onomastica”, t. 40, s. 177–196.
- Siwiec A. 1998: *Nazwy własne w prozie Michała Choromańskiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Suchacka D. 2012: „Hello, niemowlę” – o języku emigrantów w twórczości Michała Choromańskiego, „Język Polski” XCII, z. 4, s. 277–288.
- Suchacka D. 2015: „Śmiejmy się, mości panie i panowie!” – komizm językowy oparty na frazematyce w twórczości Michała Choromańskiego, [w:] J. Bujak-Lechowicz (red.), *Kulturowy obraz rozrywki*, Volumina, Szczecin, s. 137–148.
- Suchacka-Pietrzak D. 2020: *Polsko-hiszpański melanż językowy w powieści Głównictwo, moglitwa i praktykarze Michała Choromańskiego*, [w:] E. Solak, B. Popiołek, B. Todorović (red.), *Słowiańskie przyjemności 3: Wielojęzyczność*, Scriptum, Kraków, s. 191–203.
- Tyrpa A. 2004: *Różowo-szare igraszki Michała Choromańskiego*, [w:] J. Liberek (red.), *Studia nad polszczyzną współczesną i historyczną. Prace dedykowane Profesorowi Stanisławowi Bąbie w 65-lecie urodzin*, Wydawnictwo „Poznańskie Studia Polonistyczne”, Poznań, s. 297–309.
- Tyrpa A. 2007a: *Choromański, Korzybski i staropolszczyzna*, [w:] R. Laskowski, R. Mazurkiewicz (red.), *Amoenitates vel Lepores Philologiae*, Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk, Lexis, Kraków, s. 618–624.
- Tyrpa A. 2007b: *Odmiany regionalne polszczyzny w twórczości Michała Choromańskiego*, [w:] E. Breza, Z. i A. Licowie (red.), *Opuscula linguistica Georgio Treder dedicata*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk, s. 425–431.